

Okres historyczny powstania i działalności spółdzielni uczniowskich w latach 1900 – 1939 jest na ogół nieźle udokumentowany. Natomiast opis zdarzeń od 1945 r. do czasów obecnych, spotyka się najczęściej w rozproszonych dokumentacjach.

Z pewnością powojenne 75-lecie zasługuje na bardziej pogłębiony opis i analizę historyków współczesności, a może zebranie tej wiedzy w popularną książkę dla młodzieży.

Spółdzielczość uczniowska przez ponad 40 lat, do transformacji w 1989r. była przedmiotem zainteresowania i pomocy ówczesnych władz państwowych, w tym resortu edukacji narodowej i kuratoriów oświaty,

a także Związku Nauczycielstwa Polskiego. Okres rozkwitu przypadł na lata 1956-1971, kiedy to polska spółdzielczość uczniowska była zaliczana do najprężniej działających na świecie obok francuskiej, brytyjskiej, szwedzkiej i duńskiej. O znaczeniu polskich spółdzielni uczniowskich świadczy fakt, że polscy reprezentanci zostali zaproszeni na I Międzynarodowe Sympozjum Spółdzielczości Szkolnej w Paryżu w roku 1979, zorganizowane przez UNESCO w ramach obchodów Międzynarodowego Roku Dziecka, ogłoszonego przez UNICEF. W tych latach mówi się o lawinowym przyroście młodzieżowych kooperatyw do liczby 16.000, również dzięki zaangażowaniu Naczelnej, a następnie Krajowej Rady Spółdzielczej.

Przełom nastąpił w początku transformacji, która jednym z pierwszych aktów prawnych – specustawą ze stycznia 1990 r. - uderzyła dotkliwie w spółdzielczość polską. Zaskakuje niechęć ówczesnych władz do spółdzielczości jako takiej, która niczego nie chciała od państwa z wyjątkiem równych warunków działania. Tak niszczycielska fala antyspółdzielcza nie przetoczyła się przez żaden inny sąsiedzki kraj, jak Czechy, Związek Radziecki, Słowacja, Węgry, Rumunia, Bułgaria, nie mówiąc o krajach Europy Zachodniej, gdzie spółdzielczość od lat wzmacniano.

Ten niełatwy okres spółdzielnie uczniów przetrwały ze znacznymi stratami ilościowymi. Ostały się dzięki konsekwentnemu wsparciu społecznemu, prawnemu i finansowemu Krajowej Rady Spółdzielczej i części krajowych związków rewizyjnych, licznych działaczy Związku Nauczycielstwa Polskiego, zwłaszcza starszego pokolenia oraz determinacji opiekunów i instruktorów spółdzielni uczniowskich oraz samych młodych kooperatywistów. Według danych cytowanych przez resort sprawiedliwości, w 2011 r. istniało w kraju 5000 SU, liczących około 300 tysięcy uczniów.

Założenie Fundacji Rozwoju Spółdzielczości Uczniowskiej (FRSU) w 1991 r. a więc na początku transformacji okazało się istotnym czynnikiem, pozwalającym na zmniejszenie niekorzystnych dla SU skutków specustawy. Od początku Fundacja nawiązała robocze kontakty z Krajową Radą Spółdzielczą. Jest jednym z podmiotów, wśród około 11 000 fundacji w Polsce, ale jak dotąd jedyną, która postawiła za cel statutowy **„działania na rzecz dzieci i młodzieży szkolnej zorganizowanej w formie spółdzielni uczniowskich”**. To nas zobowiązuje, ale też przydaje rozróżnialności wśród szerokiego sektora organizacji pozarządowych w kraju. Wychowanie młodzieży, edukacja dzieci i dorosłych jest podawana jako cel statutowy licznych fundacji i stowarzyszeń, ale jak dotąd tylko nasza Fundacja powiązała wyraźnie ten cel ze spółdzielczością w szkole.

Fundacja współpracuje z organizacjami i podmiotami, które w różnej formie podejmują sprawy

młodzieży, spółdzielczości i rozwoju społecznego, jak: Związek Lustracyjny Spółdzielni Pracy, Banki Spółdzielcze z Grupy BPS, Krakowski Bank Spółdzielczy, krakowskie spółdzielnie „Kłos” i „Wawel”, Stowarzyszenie na rzecz Spółdzielni Socjalnych z Poznania, Stowarzyszenie na rzecz Rozwoju Spółdzielczości i Przedsiębiorczości Lokalnej WAMA-COOP w Olsztynie, ROPS w Poznaniu, Stała Konferencja Ekonomii Społecznej, spółdzielczość spóżywców SPOŁEM. Umożliwia to krzewienie wiedzy o spółdzielczości uczniowskiej w różnych środowiskach i sondowanie, w czym mogły by one wesprzeć młodzieżowe kooperatywy.

Sprintem przez główne wydarzenia

Spróbujmy przedstawić inne, ważniejsze wydarzenia w 75-leciu spółdzielni uczniowskich. To m.in. przyjęcie w 1983 r. przez Zgromadzenie Ogólne Krajowej Rady Spółdzielczej „**Wzorcowego statutu spółdzielni uczniowskiej**”, który funkcjonuje w potocznym obiegu do dziś w nie znowelizowanej formie. Z uwagi na zmieniające się w ostatnich latach priorytety, zadania i cele spółdzielni uczniowskich statut ten nie przystaje do obecnych warunków i potrzeb. Wynika to z obecnych norm ustawowych, zwłaszcza nowego Prawa oświatowego z 2017 r. Kładzie ono nacisk na kształtowanie wśród uczniów postaw przedsiębiorczych, społecznych i kreatywnych, oraz przygotowanie młodych ludzi do wyboru przyszłego zawodu pod kątem potrzeb rynku pracy. Obecnie w działaniu młodzieżowych kooperatyw uwzględniać trzeba także nowe trendy, jak ekonomia społeczna i solidarna, które są bliskie spółdzielczości, do której należą także spółdzielnie uczniowskie. W tej sytuacji z inicjatywy FRUSU przygotowano nowy, „Ramowy statut spółdzielni uczniowskiej” w 2019 r. – obecnie jest on w konsultacjach społecznych.

Minione 40-lecie, lata 1980-2020 są okresem intensywnej działalności spółdzielni uczniowskich, oraz ich reorientacji do obecnych wymogów oświatowych, społecznych oraz innych wynikających z przepisów prawa, w tym finansowego, a w perspektywie młodzieży – rynku pracy.

Staraniem Krajowej Rady Spółdzielczej zorganizowano w minionych latach dwa Kongresy Spółdzielczości Uczniowskiej. I Kongres obradował w Warszawie – Miedzeszynie, w ośrodku Gminnych Spółdzielni „SCh”, w dniach 16 - 17 października 2009 roku. II Kongres odbył się w dniach 31 maja – 1 czerwca 2014 roku w powyższym ośrodku. Oba Kongresy oprócz młodzieżowych delegatów zgromadziły znaczące grona ówczesnych władz państwowych, organizacji spółdzielczych i społecznych. Dokonano przeglądu osiągnięć i problemów młodzieżowych kooperatyw, wytyczono programy działania na kolejne lata. Członkowie, opiekunowie i instruktorzy podnosili m.in. konieczność doprecyzowania statusu spółdzielni uczniowskich. Kongresom towarzyszyły również emocje związane z rozstrzygnięciem olimpiad wiedzy na temat spółdzielczości. Kongresy miały też znaczący charakter merytoryczny, integracyjny, co uczestnicy wyraźnie podkreślali.

Wydarzeniem dla środowiska SU stała się **Międzynarodowa Konferencja Spółdzielczości Uczniowskiej**, zorganizowana z inicjatywy i przy wsparciu Krajowej Rady Spółdzielczej. Obradowano w Krakowie w dniach 22 – 23 października 2010 roku i w ten sposób **uczczono również 110-lecie SU w Polsce**. Na Konferencji szeroko zaprezentowała się krajowa i zagraniczna spółdzielczość uczniowska i młodzieżowa, łącznie w 16 delegacjach. Gościem honorowym był m.in. Felice Scalvini, ówczesny wiceprzewodniczący Cooperative Europe. Doświadczeniami dzielili się przedstawiciele tych spółdzielni oraz prelegenci m.in. z Francji, Niemiec, Malty, Wielkiej Brytanii oraz krajów azjatyckich – Malezji. **We**

Francji jest w rządzie wiceminister ds. spółdzielni uczniowskich, których działa tam 45 tysięcy, czyli dwa razy więcej niż spółdzielni dorosłych. Na zagranicznych gościach widoczne wrażenie zrobiła też prezentacja dorobku polskich spółdzielni uczniowskich.

O spółdzielniach uczniowskich pamięta się na Kongresach Polskiej Spółdzielczości. Mają tu swoje „okienko” do zaprezentowania się informacyjnego, występu artystycznego młodzieży, przekazania podziękowań delegatom Kongresu i spółdzielniom dorosłych za opiekę.

Spółdzielnie uczniowskie działają regionalnie włączając się w interesujące projekty oraz organizację lokalnych wydarzeń, nie tylko spółdzielczych, ale i charytatywnych czy integracyjnych. Jednym z przykładów, które warto wspomnieć był realizowany przez FRSU i Agencję Rozwoju i Promocji Spółdzielczości ZLSP projekt – „Spółdzielnie uczniowskie i spółdzielnie pracy w procesie walki z bezrobociem wśród absolwentów”. W ramach jego realizacji został zorganizowany „Dzień Otwarty Spółdzielczości” (17 grudnia 2003) w Nowohuckim Centrum Kultury w Krakowie. Program Dnia Otwartego Spółdzielczości przyciągał uwagę różnorodnością prezentacji jak m.in.: ogłoszenie wyników konkursu na ilustrację zasad spółdzielczych, quiz wiedzy o spółdzielczości pod hasłem „Spółdzielcy”, degustację zdrowej żywności. Niewątpliwie atrakcją imprezy był pokaz mody, przygotowany przez uczniów z Zespołu Szkół Odzieżowych i Ekonomicznych w Krakowie, w trakcie którego pokazano liczne wyroby spółdzielni pracy. Zorganizowane zostały stoiska informacyjne, na których można było uzyskać wiedzę na temat różnych form działalności spółdzielni uczniowskich oraz poznać specyfikę spółdzielni „dorosłych” różnych branż spółdzielczych.

Młodzi spółdzielcy z Ostrołęki aktywnie uczestniczą w organizacji Ostrołęckich Spotkań Spółdzielczych. Swoją działalność prezentują na stoiskach, organizują zabawy dla dzieci uczestniczące w imprezie. Wiodącą rolę w tych działaniach ma Spółdzielnia Uczniowska Ekonomik, dzięki której w regionie powstało kilka nowych spółdzielni.

Mimo zmiennych warunków i możliwości Fundacja wraz z Krajową Radą Spółdzielczą oraz sponsorami, organizuje od lat po koniec roku **Ogólnopolskie Sejmiki Spółdzielni Uczniowskich.** Są one miejscem prezentacji osiągnięć tych spółdzielni, sprawozdań z działalności FRSU, okazją do wręczania nagród w konkursach, omówienia kierunków działania. Na Sejmikach wyróżnia się także osoby zasłużone w działaniu odznaczeniami spółdzielczymi oraz ustanowioną przez FRSU statuetką „Przyjaciel SU” i ostatnio „Spółdzielnia uczniowska na szóstkę”. W 2020 r. przybył tu ustanowiony przez Fundację medal z okazji 120-lecia spółdzielczości uczniowskiej w Polsce, nadawany szczególnie zasłużonym działaczom tych spółdzielni. W miarę możliwości spółdzielnie uczniowskie włączają się w organizację dorocznych Sejmików przygotowując degustacje zdrowej żywności czy upominki przygotowane przez siebie dla uczestników wydarzenia. W ostatnich latach Sejmiki prowadzone są przez młodych spółdzielców, którzy chętnie sprawdzają się w tej roli.

Fundacja przy wsparciu Krajowej Rady organizuje wiosenne i wakacyjne **kursy dla opiekunów oraz instruktorów spółdzielni uczniowskich i SKO.** W cyklach rocznych doszkała się na tych kursach 100-150 uczestników. Kursy corocznie cieszą się niesłabnącym zainteresowaniem.

Kadra FRSU bierze udział w panelach dyskusyjnych na temat SU, konferencjach krajowych i zagranicznych, gdzie także – jak w Chinach, Japonii, Anglii, Niemczech, Belgii i Hiszpanii - wykorzystano okazję do przedstawienia polskiej spółdzielczości uczniowskiej.

Fundacja jest aktywnym uczestnikiem wydarzeń dotyczących spółdzielni uczniowskich i burzliwych nierzadko dyskusji wokół ich problemów. W latach 2004 - 2019, z inicjatywy głównie Krajowej Rady Spółdzielczej, ale także inicjatyw poselskich lub prezydenckich, podjęto jak się szacuje osiem prób napisania projektów ustawy o spółdzielniach uczniowskich oraz skierowania ich do parlamentu. Fundacja na zaproszenie Krajowej Rady lub strony parlamentarnej przekazywała opinie do projektów, akcentując potrzebę ustawy i proponując w niej zapisy.

Projekty ustawy docierały do fazy nadania im numeru druku sejmowego, jednak nie doczekały się kompleksowej dyskusji sejmowej, ani uchwalenia, z różną motywacją. Wskazywano względy formalne – czy ustawa jest spółdzielniom faktycznie potrzebna – sprawa nierozwiązana do dziś, czy ma być osobnym aktem prawnym lub częścią składową Prawa spółdzielczego. W dwóch przypadkach Sejmowi nie starczyło kadencji do zajęcia się projektem.

Znaczącym wydarzeniem dla spółdzielni uczniowskich **było przyjęcie 12 sierpnia 2014 r przez Radę Ministrów** Krajowego Programu na Rzecz Rozwoju Ekonomii Społecznej (KPRES). Jest to dokument rządowy, który wyznacza główne kierunki działań służące tworzeniu konkretnych warunków do rozwoju ekonomii społecznej i przedsiębiorstw społecznych w Polsce. Adresowany jest on przede wszystkim do instytucji publicznych tworzących i realizujących konkretne polityki publiczne, jak również do podmiotów ekonomii społecznej. W dokumencie tym podkreśla się, że spółdzielnie uczniowskie są praktyczną formą kształtowania postaw przedsiębiorczych wśród uczniów, i postaw społecznie odpowiedzialnych.

Dla środowiska spółdzielczości uczniowskiej ważne jest, że cel operacyjny „Wzrost kompetencji w obszarze ekonomii społecznej w społeczeństwie” ma być realizowany przez rozwijanie kompetencji zarówno w ramach edukacji formalnej (na wszystkich szczeblach edukacji), jak i poza formalnej. Jako jedną z form nauki społecznego gospodarowania wymienia się w KPRES spółdzielnie uczniowskie. **Zakładano, że do 2020 roku w 10% szkół podstawowych i ponadpodstawowych będą działały spółdzielnie uczniowskie i inne formy kooperatywnej działalności.** Aktualnie trudno jest ocenić, w jakim stopniu cel został osiągnięty.

Kolejnym aktem prawnym, który ma znaczący wpływ na spółdzielczość uczniowską, to wprowadzenie w życie przepisów ustawy z dnia 28 listopada 2014 r. o zmianie ustawy o bezpieczeństwie żywności i żywienia. Szczególny wpływ miało Rozporządzenie Ministra Zdrowia z 26 sierpnia 2015 r. w sprawie grup środków spożywczych przeznaczonych do sprzedaży dzieciom i młodzieży w jednostkach systemu oświaty oraz wymagań, jakie muszą spełnić środki spożywcze stosowane w ramach żywienia zbiorowego dzieci i młodzieży w tych jednostkach (Dz.U. z 2015 r. poz. 1256). W rezultacie cały system szkolny został objęty dyskusją o wdrażaniu nowych wymogów sprzedaży i obrotu artykułami żywnościowymi w stołówkach i sklepikach szkolnych, nie tylko spółdzielczych.

Istotnym celem rozporządzenia w tej sprawie jest rygorystyczne przestrzeganie dopuszczalnej kaloryczności produktów żywnościowych w szkole, dla przeciwdziałania otyłości u dzieci. Przedstawiciele Fundacji brali udział w wielu konferencjach i spotkaniach środowiskowych w związku z tym rozporządzeniem, m.in. w ramach projektu realizowanego z inicjatywy Mazowieckiego Kuratorium Oświaty dla środowiska szkolnego. Udzielano bieżącej konsultacji opiekunom spółdzielni, co robić w nowej sytuacji. Niestety, skutkiem rozporządzenia była likwidacja części sklepików szkolnych lub spółdzielni uczniowskich.

W 2017 roku spółdzielnie uczniów zostały zaskoczone skutkami zmian systemu oświaty, polegających na administrowaniu szkołami przez samorząd gminny lub powiatowy. Z kolei nowelizacja ustawy o VAT w tym czasie oraz wprowadzenie Jednolitego Pliku Kontrolnego VAT, skutkowało dla spółdzielni uczniowskich zmianą wymogów wystawiania faktur i rachunków oraz utratą posługiwania się przez szkolne spółdzielnie NIP szkoły. Ustawodawca nie uwzględnił w tym zakresie potrzeb i specyfiki spółdzielni uczniowskich, co wprowadziło dezorientację dyrektorów szkół i skarbników gmin, oraz zawieszanie działalności spółdzielni.

M.in. z powyższych powodów w tym reformy systemu oświaty- likwidacji gimnazjów, Gimnazjum H. Sienkiewicza w Lubartowie, które w kwietniu 2017 r. zorganizowała imponującą uroczystość z okazji 90 lecia spółdzielczości uczniowskiej w Lubartowie i 30-lecia SU Karmelka w roku 2018 trzeba było spółdzielnię zamknąć. Po interwencjach rodziców i dzięki determinacji młodych spółdzielców „Karmelkę” reaktywowano w szkole podstawowej dzięki powstaniu stowarzyszenia, które przejęło nad nią opiekę.

Do Fundacji zgłaszali się masowo o porady opiekunowie spółdzielni, jak działać w tej sytuacji. Fundacja poszukiwała wyjaśnień, a uzyskiwane informacje przekazywano niezwłocznie w teren.

Intensywna praca instruktazowa to codzienność Fundacji. Rocznie udziela się zainteresowanym kilkaset porad, w najróżniejszych formach – telefonicznie, na piśmie, na stronie internetowej, mailowo.

Zatem 30-lecie 1989 – 2019 to nie jest głównie czas nierównych bojów o szkolne kooperatywy z rozporządzeniami, które nie biorą pod uwagę specyfiki spółdzielni uczniów, ich możliwości i potrzeb. **Taka refleksja może być uzasadniona, choć trzy kampanie – oświatowa, żywieniowa i fiskalna skutkowały falami likwidacji spółdzielni zamiast ich solidnego przyrostu.**

Nie popadliśmy więc z powodu trudnych sytuacji w pesymizm. Przybyło zwłaszcza w ostatnich latach przykładów zakładania nowych spółdzielni, a nawet zrealizowanych projektów powstawania ich w większej liczbie. Powstają one zarówno z inicjatywy środowiska spółdzielczego jak i organizacji działających w zakresie promocji przedsiębiorczości oraz ekonomii społecznej i solidarnej. W 2018 r dzięki inicjatywie Stowarzyszenia „Morena w Gdańsku” zawiązano 28 SU. 10 spółdzielni powstało na Mazowszu w wyniku projektu realizowanego przez Krajową Radę Spółdzielczą, 5 SU założono w Tarnowie w projekcie z Urzędem Miasta, kilka w Poznaniu. W Warszawie społecznicy założyli spółdzielnię uczniowską działającą w szkole dla dzieci niepełnosprawnych, spółdzielnia podobnego charakteru działa również w Olsztynie itp.

Młode spółdzielnie mają obrońców w spółdzielczości dorosłych, a w latach 2016 – 2019 wzrosła uwaga dla SU ze strony niektórych resortów jak MEN, Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej oraz Ministerstwo Finansów, które zaczęły udzielać odpowiedzi na zapytania Krajowej Rady Spółdzielczej w sprawach SU. Zainteresowali się funkcjonowaniem tych spółdzielni niektórzy senatorowie i posłowie, zgłaszając interpelacje i organizując konferencje.

W stanowiskach i opiniach uzyskiwanych z resortów np. finansów, udzielono porad i wskazówek, jak SU mogą sobie radzić w sytuacji zmian VAT, z czego mogą korzystać a czego unikać, zwłaszcza w działalności gospodarczej. Podobnych, życzliwych młodym spółdzielcom opinii i porad jest więcej. Nie kwestionuje się już potrzeby istnienia spółdzielni uczniowskich, jak bywało w ostatnich latach. Przed nami

dalsze zabieganie o lepsze warunki dla działalności spółdzielni uczniowskich, w czym jesteśmy zahartowani.